

Iustina BURCI

**TERMINOLOGIE GEOGRAFICĂ POPULARĂ.
DICȚIONAR DE SINONIME**

Iustina BURCI

**TERMINOLOGIE GEOGRAFICĂ
POPULARĂ.
DICȚIONAR DE SINONIME**

**EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2014**

Referenți științifici:

Conf. univ. dr. Elena SILVESTRU

Conf. univ. dr. Adriana ULIU

Copyright © 2014 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al editorului.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BURCI, IUSTINA

Terminologie geografică populară : dicționar de sinonime / Iustina Burci. - Craiova : Universitaria, 2014

Index

ISBN 978-606-14-0880-1

81'374.2:811.135.1'373.421=135.1

Prefață

Apariția oricărui toponim presupune existența unui cumul de factori: condiții istorice, mediu geografic, mijloacele limbii, percepție umană (adesea subiectivă) asupra particularităților obiectului denumit (în special atunci când sunt vizate formele de relief). Indiferent căreia dintre categoriile toponimice i se subordonează – majoră sau minoră – numele de locuri se află, prin urmare, la intersecția dintre istorie, geografie și lingvistică.

Interpretarea lor corectă reclamă, așadar, printre altele, o bună cunoaștere a vocabularului limbii – în speță a terminologiei geografice populare, considerată „baza toponimiei”¹ oricărui popor, una dintre sursele care i-au furnizat acesteia, în mod permanent, materialul lexical necesar, căci, limbajul geografic specializat ar fi fost, cu certitudine, insuficient pentru a exprima realitatea fizică înconjurătoare, atât de complexă prin multitudinea manifestărilor sale. Utilizând doar propriii termeni – *baltă, câmpie, deal, iaz, lac, luncă, movilă, munte, pădure, vale, vârf* etc. – geografia nu ar fi putut face față numirii tuturor denivelărilor din teren – pozitive și negative –, considerate în sensul cel mai larg al cuvântului, unele poate chiar lipsite de însemnătate pentru oficialități (și neconsemnate în hărți), dar foarte importante pentru locuitorii satelor pe teritoriul sau în preajma cărora se află, datorită faptului că servesc ca puncte de orientare bine cunoscute.

La rândul său, terminologia entopică înglobează, în afara celor științifice (întâlnite atât în limba română literară, cât și în graiuri), apelative aparținând unor domenii lexicale cât se poate de variate (vocabularul anatomic și psihocomportamental uman: *braț, cap, frunte, inimă, leneș, mincinos, picior, vrednic* etc.; cromatic:

¹ Э. М. Мурзаев, *Словарь местных географических терминов*. Москва, 1984, http://e-notabene.ru/fil/article_666.html (accesat la 24.08.2014).

galben, negru etc.; specific alimentației: *ciupercă, drojdie, lăptic* etc.; faunei și florei: *capră, cocoș, ciocârlan, creangă, plop, popândău, stârc* etc.; vestimentației: *căciulă, mărgean, șnur* etc.; fenomenelor naturii: *chiciură, fulger, șuiet* etc.; universului casnic: *ac, butoi, clește, ferăstrău, furculiță, oală, tigaie* etc. și bisericesc: *călugăr, capelă, chilie* etc. – toate utilizate în spațiul geografic cu alt sens decât cel de bază), precum și apelative cu circulație locală (de pildă, *cotrumb, dolf, dârăuș, dârăpău, durgău, hașpar, heidiște, hurliș, hurustaiță, meclină, sgovonă, surpă, țucurdan, urlîș, vilboană* sunt întâlnite exclusiv în județul Cluj) și dialectală (*cheatră, chicior, jurugiță, holm, pchisc* etc., specifice Moldovei, *hoagă, hududo, japcă* etc. – Olteniei, *cuculeu, picui, prislop* etc. – Banatului, *alan, anâc, bairac, bataclâc* – Dobrogei ș.a.m.d.).

Terminologia geografică populară cuprinde, așadar, un inventar impresionant de apelative. Dintre acestea, unele reflectă în mod fidel realitatea fizică înconjurătoare (obiectele geografice și caracteristicile lor): *albitură*² „loc cretos”, *băltinos* „loc jos, cu mlaștini, smârcuri, păpuriș”, *cascadă* „cădere de apă zgomotoasă”, *clisos* „loc cu humă”, *colnic* „deal mic, drum peste deal și pădure”, *dâmbușor* „ridicătură mică de pământ, rotunjită sau mai ascuțită”, *lăcoviște* „lac mai mic, neadânc, grupuri de lăculețe”, *mlaștină* „loc cu noroi și mocirlă”, *poiană* „loc în pădure fără copaci”, *povârniș* „coastă repede, greu de urcat”, *sărătură* „pământuri sărate”, *tarniță* „loc mai lăsat de trecere peste munte, care întrerupe creasta munților”, *trecătoare* „vale între doi pereți de stâncă” etc.

Altele, în schimb, reflectă aceeași realitate, filtrată însă prin prisma imaginației umane. Denumiri de genul: *blid* „scobitură rotundă”, *capelă* „vârf înalt care de departe pare o movilă rotundă”, *cârpător* „teren arabil cuprins între răzoare, între haturi”, *căuș* „scobitură de granit de forma unei linguri sau a unei pâlnii”, *ceaun* „vale hârtopoasă în formă rotundă”, *cheli* „ridicătură stearpă de pe un deal”, *cuțat* „culme mică și ascuțită a unei înălțimi”, *dinte* „vârf de piatră ca un dinte ieșit în afară, fără vegetație, piatră ascuțită care parcă iese din pământ, singuratică”, *fulger* „vârf foarte înalt, ascuțit

² Exemplele au fost extrase din: Gheorghe Bolocan, Elena Șodolescu Silvestru, Iustina Burci, Ion Toma, *Dicționarul entopic al limbii române*, vol. I (A-M), 2009; vol. II (N-Z), 2010, Craiova, Editura Universitaria.

ca o țeapă, inaccesibil, ridicături mărunte ascuțite”, *furculiță* „ramificație a unui munte, deal, a unei ape”, *guler* „fâșie de pământ lungă și îngustă”, *lăptic* „văgăună, canal de scurgere a apei”, *știrbitură* „culme de munte lungă, înaltă și ascuțită, crestată ca și cum ar avea zimți”, *tigaie* „depresiune de teren de formă rotunjită”, *ulcior* „vârtej de apă într-un râu” etc. sunt provenite din metafore, prin conceptualizarea „verbal-mentală”³ a elementelor spațiului geografic, fenomen care poate determina, în general, alegerea unor apelative, aceleași sau diferite, pentru realități geografice identice sau variate.

Dacă ne referim la bogăția sensurilor apelativelor topice, precum și la răspândirea și frecvența lor, atunci vom constata că acestea sunt inegale. Există cuvinte a căror semantică se reduce la un singur sens, iar aria de utilizare la un singur sat. *afârlac* „lac pe un bot de deal” (Islaz-Tr), *agârnă* „ridicătură mai mare de pământ, de formă neregulată, în regiuni de șes sau de luncă” (Telii-Bv), *blidac* „vâlcea adâncă, ascunsă între piscuri, prăpăstioasă” (Hățăgel-Hd), *cofan* „scobitură de granit de forma unei linguri sau a unei pâlnii” (Bolvașnița-Cs), *dereb* „parcelă cu pădure” (Densuș-Hd), *hușc* „pământ ars, nisipos” (Melinești-Dj), *lafa* „vale adâncă, ruptură mare” (Ștefan cel Mare-Nț), *mezerăsoare* „poiană care are pășune la marginea unei ape (unde se odihnesc animalele)” (Dijir-Bh), *nimezăște* „loc de odihnă pentru vite, locul unde stau la umbră și rumegă” (Fâlfani-Ag), *ojoacă* „vârf mai ascuțit, rotat, care se vede în spatele altui deal” (Colțești-Gj), *ped* „partea de jos a unei coaste” (Ruscova-Mm), *răscoliște* „loc larg unde se revarsă apa” (Petrova-Mm) etc. – reprezintă o foarte mică parte dintre denumirile care se încadrează în această categorie. De regulă, astfel de termeni geografici funcționează într-un dialect, îi reflectă particularitățile și conțin informații despre istoria și geografia zonei respective.

La polul opus se situează entopicele cu o largă distribuție teritorială ori cu o paletă semantică variată și foarte variată. Astfel,

³ Ковлакас Елена Федоровна, *Особенности формирования топонимической картины мира: лексико-прагматический и этнокультурный аспекты* (Автореферат докторской диссертации по филологии), <http://www.dissers.ru/avtoreferati-dissertatsii-filologiya/a534.php> (accesat la 10.09.2014).

termenul *câmpie*, deși are un singur sens – „loc neted mai puțin întins sau foarte întins” – este cunoscut în toate județele țării; cunoscut în toate regiunile este și entopicul *vale*, cu deosebirea că „sub umbrela” sa lexicală se regăsesc, după cum vom vedea în continuare, 114 definiții.

Analizând statistic materialul cuprins în *Dicționarul entopic al limbii române*⁴ (cel pe baza căruia am realizat lucrarea de față), am constatat că termenii geografici populari pot fi încadrați în două tipuri:

I. Cei a căror prezență a fost înregistrată în toate regiunile țării și

II. Cei care, deși nu au o distribuție generală, au fost investiți cu un număr mare și foarte mare de sensuri, fapt care a atras după sine și selectarea unui număr, apreciabil uneori, de entopice care descriu sensurile respective.

1. Pentru început am extras și am ordonat alfabetic apelativele topice care aparțin primei categorii. Ținând cont însă de faptul că unii termeni cumulează mai multe sensuri, clasificarea noastră se va face în funcție de câte dintre acestea sunt cunoscute și utilizate la nivel geografic național. Prin urmare, ea va arăta în felul următor:

A. Entopice care au un singur sens, înregistrat în toate județele țării: *bornă* „semnul pus pentru delimitarea pădurilor și a pământurilor”; *butură* „restul de tulpină, rămas în pământ, după tăierea copacului”; *câmpie* „loc neted mai puțin întins sau foarte întins”; *cremenar* „loc cu piatră tare cremene”; *fasoliște* „locul cultivat cu fasole”; *fânaț* „loc arabil lăsat nelucrat și pe care cresc fânețe naturale”; *gunoiște* „loc unde se aruncă gunoaiile”; *hodinitoare* „loc de popas, de odihnă pentru oameni și animale”; *hodoroagă* „adâncitură mai largă cu surpături”; *jilav* „(pământ) umed”; *mortărie* „locul unde se îngroapă animalele moarte”; *muscel* „înălțime potrivită, cu coaste line, despărțită de alta asemănătoare printr-o vale largă, cu locuri frumoase și bune de muncă, sau de pășuni, pometuri (mai multe par niște ondulații line ale terenului)”; *prisos* „porțiune de teren rămasă în plus când s-au împărțit

⁴ Vezi nota 2.

pământurile”; *tomnatic* „loc de pe munte unde iarba se păstrează mai mult, până mai târziu (loc pentru pășunat)”.

B. Entopice care au mai multe sensuri⁵, dintre care:

a) unul este înregistrat în toate județele țării:

bătătură (6 sensuri) „loc bătătorit de oameni și animale”;

bolovan (3 sensuri) „bucată mare de pământ scoasă de fierul plugului când se ară în pământ tare”.

canton (4 sensuri) „locuința pădurarului”;

casadă (11 sensuri) „cădere de apă, zgomotoasă”;

cazane (4 sensuri) „cataracte pe cursul unei ape, locul unde parcă fierbe o apă lovindu-se de pietre”;

căciulă (6 sensuri) „vârf în forma unui acoperiș de casă sau ca pălăria unei ciuperci care adăpostește un loc”;

căldare (14 sensuri) „vale hârtopoasă în formă rotundă”;

cârlig (5 sensuri) „cioc de deal puțin îndoit deasupra văii, acolo unde e o curmătură”;

cetate (8 sensuri) „ridicătură mare de pământ ca o întăritură bine apărată”;

cioacă (15 sensuri) „vârf ascuțit rotat, care se vede în spatele altui deal”;

cioată (6 sensuri) „rest de tulpină rămas la rădăcină după tăierea copacului”;

cioc (10 sensuri) „partea dinainte a vârfului, ascuțită la capăt, sub formă de plisc de pasăre”;

ciot (5 sensuri) „copac uscat, cu crengile rupte de furtună sau arse de foc; rest de tulpină, rămas la rădăcină, după tăierea copacului”;

cișmea (6 sensuri) „izvoare amenajate pentru băut apă sau pentru adăpat (la câmp sau în pădure)”;

claie (6 sensuri) „vârf sub forma unui stog, ca o claie”;

coadă (12 sensuri) „capătul unei ridicături, partea opusă capului”;

coamă (19 sensuri) „spinarea boltită a unei înălțimi mai lungi”;

⁵ După fiecare termen în parte vom menționa, între paranteze, numărul total al sensurilor, iar între ghilimele definiția sau definițiile consemnate în toate județele.

coborâș (7 sensuri) „coastă care se povârnește brusc, coastă care coboară brusc”;

coclau (6 sensuri) „vale îngustă, adâncă, cu coaste râpoase greu de umblat”;

codru (6 sensuri) „suprafață acoperită cu vegetație, cu copaci de diverse soiuri”;

colibă (9 sensuri) „adăpost făcut de oameni la locurile de muncă, pășuni”;

colț (20 de sensuri) „vârf de piatră ca un dinte ieșit în afară, fără vegetație; piatră ascuțită care parcă iese din pământ, singuratică”;

copcă (13 sensuri) „gaură făcută în gheață sau pământ”;

covercă (6 sensuri) „adăpost făcut de oameni la locurile de muncă, pășuni”;

crâng (10 sensuri) „suprafață acoperită cu vegetație, cu copaci de diverse soiuri”;

creastă (23 de sensuri) „partea cea mai de sus a unui șir de munți, ascuțită; locul de întâlnire a coastelor, punctul de despărțire a apelor”;

cruce (8 sensuri) „locul unde se încrucișează drumurile, potecile”;

cucui (11 sensuri) „vârf rotund, ridicat mai sus ca altele, ca o umflătură înaltă”;

culme (26 de sensuri) „partea cea mai de sus a unui șir de munți, ascuțită; locul de întâlnire a coastelor, punctul de dispariție a apelor”;

cumpănă (3 sensuri) „loc înalt care separă izvorul a două ape (una dintre ape curgând pe un versant, cealaltă pe alt versant)”;

cunună (5 sensuri) „spinarea (muchia) unei înălțimi care înconjoară locul, ca un cerc”;

curmătură (18 sensuri) „loc mai lăsat la trecere peste munte, care întrerupe creasta munților”;

dâmb (24 de sensuri) „ridicătură mică, mai lungă de pământ sau de nisip, uneori făcută ca semn între locurile oamenilor”;

deal (21 de sensuri) „înălțime mijlocie cu pante ușor de urcat”;

dos (3 sensuri) „partea nevăzută din spatele dealului”;

drum (20 de sensuri) „fâșie îngustă de loc, bătătorită, peste câmp sau în pădure, pe care se umblă cu carul”;

față (3 sensuri) „fața expusă la soare a unei coaste, sens notat în toate județele țării”;

făgaș (3 sensuri) „vâlcea lungă, îngustă, adâncă într-o coastă”;

fântână (5 sensuri) „izvoare amenajate pentru băut apă sau pentru adăpat vitele”;

grajd (7 sensuri) „adăpostul unde ierneză vitele”;

graniță (2 sensuri) „limita, frontiera unei țări”;

grădină (3 sensuri) „loc în care se cultivă legume”;

groapă (4 sensuri) „adâncitură de dimensiuni diferite, naturală sau făcută de om sau o depresiune mică, adâncă, gaură în malul apei; vale scurtă adâncă, în coastă, gaură mică în pământ”;

gură (8 sensuri) „locul unde un pârau (râu) se varsă în altă apă”;

hățiș (4 sensuri) „loc în pădure cu vegetație bogată, deasă, încălcată, unde nu poți intra”;

hău (4 sensuri) „prăpastie mare, adâncă, de obicei în munți”;

hârtop (4 sensuri) „scobitură în pământ, loc accidentat, cu găuri, vale adâncă cu coaste repezi, teren accidentat cu gropi”;

heleșteu (5 sensuri) „lac cu mlaștini pe margini, cu pește”;

humărie (2 sensuri) „loc cu humă”;

iaz (10 sensuri) „lac format artificial prin oprirea apei curgătoare, prin îndiguire sau prin stăvilă”;

iezer (3 sensuri) „lac cu apă curată, limpede, de obicei în munți”;

insulă (3 sensuri) „pământ înconjurat din toate părțile de apă”;

izlaz (4 sensuri) „loc de pășunat”;

izvor (2 sensuri) „loc de unde iese apa din pământ, continuu și formează un pârau, râu”;

întorsură (2 sensuri) „locul unde apa, drumul, dealul fac un cot foarte pronunțat”;

jgheab (14 sensuri) „izvoare amenajate pentru băut apă sau pentru adăpost”;

mal (31 de sensuri) „fâșie de pământ în lungul unei ape”;